

oud-antwerpen binnen de leien met diverse stadsuitbreidingen in de loop der tijden

- 1 Aanwerp met Burcht, 9e eeuw
- 2 Omtrek van de eerste stadsomheining, 1104 (19 ha)
Grens: Suikerrui, Grote Markt, Kaasrui, Wijngaardstraat, Minderbroedersrui, Koepoortbrug, blok tussen Sint-Paulusstraat en Zwartzustersstraat, Koolkaai, Schelde
- 3 Eerste vergroting: 1201-1216 (40 ha)
Grens: Sint-Jansvliet, Steenhouwersvest, Lombardenvest, Wiegstraat, Sint-Katelijnevest, aansluiting op bestaande Minderbroedersrui
- 4 Tweede vergroting: 1249-1250 (45 ha)
Grens: Sint-Pietersvliet, Oude-Mansstraat, Vingerlingstraat, Verversrui, Falconplein, Huikstraat, aansluiting Koepoortbrug op bestaande vestingen
- 5 Derde vergroting: 1291-1314 (156 ha)
Grens: Falconplein, Falconrui, Stijfselrui, Paardenmarkt, Kleine en Grote Kauwenberg, Prinsesstraat, Sint-Jacobstraat, Klarenstraat, Meir, Wappersstraat, Oude Vaartplaats, Blauwtorenplein, Sint-Jorisvest, Leopoldplaats, Schermersstraat, Bervoetstraat, Sint-Rochusstraat, Kronenburgstraat, Schelde
- 6 Vierde vergroting: 1410 (206 ha)
Grens: Brouwersvliet, Oude Leeuwenrui, Ankerrui, Rijnpoortvest, Italiëlei, Molenbergstraat, Kipdorpvest, Tabakvest, aansluiting Blauwtorenplein op bestaande vestingen
- 7 Vijfde vergroting: 1542 (260 ha)
Nieuwstad, grens: Schelde, Sint-Laureiskaai, Verbindingsdok, Entrepot, Italiëlei, Rijnplaats, Rijnpoortvest, aansluiting op bestaande vestingen
- 8 Zesde vergroting: 1567
Grens: Leopoldplaats, Begijnenvest, Kasteelplein, Amerikalei via het Zuidkasteel (centrum Leopold de Waelplaats) tot aan de Schelde

(Luchtopnamen Aero Survey puba Belgium)

George van Cauwenbergh

Gids voor Oud Antwerpen

UITGEVERIJ C. DE VRIES-BROUWERS
ANTWERPEN — ROTTERDAM

C.I.P. Koninklijke Bibliotheek Albert I

Van Cauwenbergh, George
Gids voor Oud Antwerpen / George van Cauwenbergh
© 1999 Uitgeverij C. de Vries-Brouwers/Antwerpen-Rotterdam

ISBN 90 5927 302 8
D/2004/0189/17
Nugi 480

Elfde herziene druk

Niets uit deze uitgave mag door middel van elektronische of andere middelen, met inbegrip van automatische informatiesystemen, worden gereproduceerd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever, uitgezonderd korte fragmenten, die uitsluitend voor recensies mogen worden geciteerd.

No part of this book may be reproduced in any form or by any electronic or mechanical means, including information storage or retrieval devices or systems, without prior written permission from the publisher, except that brief passages may be quoted for review.

Als wegwijzer voor de wandelingen werd het topografisch plan gebruikt van Virgilius Boloniensis, die het in hout sneed op 20 bladzijden, en Cornelius Graphaeus, stadssecretaris, die de tekst verzorgde. Het werd in 1565 gedrukt bij Egidius Coppens van Diest op het formaal 2,65 x 1,20 meter.

Het origineel berust in het museum Plantin-Moretus.

De afbeelding van het Zuidkasteel op blz. 416-417 werd, met toestemming, overgenomen uit *Belgische steden in reliëf. De Citadel van Antwerpen*, © Pro Civitate, Brussel 1965 (Foto Claude Anger).

Documenten zijn afkomstig uit:

Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven, Antwerpen
Maagdenhuis, Antwerpen
Museum Plantin-Moretus, Antwerpen
Museum voor Volkskunde, Antwerpen
Nationaal Scheepvaartmuseum, Antwerpen
Prentenkabinet, Antwerpen
Rubenshuis, Antwerpen
Stadsarchief, Antwerpen
Stadsbibliotheek, Antwerpen
Stedelijke Dienst voor Toerisme, Antwerpen

Afbeeldingen werden voorts ter beschikking gesteld door:

Dames van het Christelijk Onderwijs, Antwerpen
Hessenatie N.V., Antwerpen
Kredietbank, Brussel
Uitgeverij De Sikkels N.V., Antwerpen

Bij wijze van inleiding

Ik ben George Van Cauwenbergh zeer dankbaar, omdat hij mij de gelegenheid geeft een inleidend woord te schrijven bij de tiende uitgave van zijn gids voor oud-Antwerpen.

De gids brengt als het ware in vogelvlucht de 1.000-jarige geschiedenis van Antwerpen, maar ook 'la petite histoire' en uitgerekend hierin is George Van Cauwenbergh zeer sterk!

In een gedicaceerd exemplaar dat de auteur mij schonk, schreef hij 'aan schepen Cools, de grote hoop om nog boeken over dit thema te kunnen schrijven'. Dit is hem meer dan gelukt en we mogen rustig stellen dat de gids voor oud-Antwerpen zelf uitgegroeid is tot een werkelijk monument!

Weinig boeken zijn heden een zulk lang leven beschoren. We zijn nu, na 25 jaar, immers toe aan de tiende uitgave, met meer dan 60.000 verkochte exemplaren.

Voor mij persoonlijk betekende de gids in 1973, als jonge en eerste schepen voor ruimtelijke ordening en stedenbouw van de stad Antwerpen, zeer veel. Hij werd de ondersteuning van een beleid, dat we toen met veel moeite trachtten door te drukken: een beleid van behoud en herstel van oud-Antwerpen!

Wellicht klinkt het vandaag banaal zoiets te schrijven, maar dat was het hoegenaamd niet in de jaren zestig en zeventig. Er diende toen voor iedere trapgevel, veelal in die tijd krot genoemd, ook door velen van mijn toevallige collega's schepenen, gevochten: ik denk aan het Heilig Huiske op de hoek van de Kloosterstraat en de Willem Lepelstraat, het Vliegend Peerd aan de Koraalberg, enz.

Antwerpen kende in die jaren slechts 52 beschermde monumenten, wij wisten dit aantal op te voeren tot 1.346 en mogen dus gerust stellen dat vandaag het essentiële van ons patrimonium eindelijk beschermd is.

De gids voor oud-Antwerpen was bij dit alles de bijbel. Ik zag in het succes ervan een werkelijk referendum voor het

behoud van oud-Antwerpen en het stilleggen van het slopen van ons bouwkundig erfgoed.

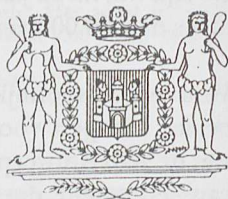
Wij mogen dus zonder enige overdrijving stellen dat de gids voor oud-Antwerpen een zeer belangrijke bijdrage heeft geleverd tot het keren van een mentaliteit die in oude huizen slechts krotten zag.

Het vrijwaren, behouden en herstellen van het stedelijk patrimonium is een culturele plicht voor stedelijke bestuurders en hun inwoners!

Het is echter een boodschap die van generatie tot generatie moet herhaald worden, want er is in de stedenbouw ook vaak een modetrend en die kan fataal zijn. Vandaar onze vreugde dat George Van Cauwenbergh heden de tiende uitgave van zijn Gids voor oud-Antwerpen kan voorleggen en alweer een nieuwe generatie kan overtuigen van ons stedelijk schoon en de noodzaak het aan de evolutie van de tijd aan te passen zonder het evenwel te vernielen, maar het integendeel steeds nieuwe en rijkere glans te geven.

Bob Cools

Ereburgemeester van Antwerpen

Een beroep op de lezer

Dit boek is de vrucht van een lange vrijagie tussen een stadsgids en de Maagd van Antwerpen, waaruit blijkt dat die verhouding niet helemaal platonisch is geweest.

Het kan geen aanspraak maken op volledigheid, maar tracht door woord en beeld een aantal wandelingen-met-achtergrondmuziek in de oude stadskern van Antwerpen te stimuleren.

Veel 'petite histoire' maar geen 'Geschiedenis van Antwerpen' – daar zorgden eminenter auteurs voor: de Stadsbibliotheek is rijk voorzien. Ook geen interieurbeschrijvingen van musea en kerken – goedgestofteerde catalogi zijn ter beschikking.

Het initiatief groeide uit talloze vragen van aandachtige toehoorders tijdens wandelingen, allemaal draaiend rond het thema '... dat wisten we niet en waar kunnen wij er meer over te weten komen?' De meesten van deze toehoorders hadden reeds een bestaan in hun vaderstad opgebouwd voor steller dezès er geboren werd.

Maar ook jongeren klagen dat het onderwijs hun bijbrengt hoe de landbouwstructuren van de ontwikkelingslanden functioneren, maar niet waarom de Meir, Meir heet.

Het weze duidelijk gesteld: het oud-Antwerps schoon beperkt zich niet tot de middeleeuwen, renaissance en 18e eeuw.

Laten we niet vergeten dat de op stijlgebied verguisde 19e eeuw belangrijke getuigen kan laten aanrukken en voor de moeilijke taak stond een brug te slaan tussen een verleden met keurige traditionele vormen en een stormachtige technologische toekomst.

Haar stedelijke landschappen zijn van een monumentaliteit die de Antwerpenaar op het lijf gesneden is; ze verwoesten was een even grote cultuurschande als wanneer men de kathedraal gesloopt zou hebben.

Dus – een behoefte.

Is Antwerpen het waard?

Oordeel zelf!

En dan tenslotte, om in de stijl van Conscience te blijven: Gij Antwerpenaar – Sinjoor of Pagadder – die dit boek gelezen hebt, bedenk dat uw stad alleen ónze Stad zal blijven, als wij bereid zijn haar daadwerkelijk te beschermen in een tijd van afbraak maar ook van herontdekking van het leefmilieu.

Voor mijn pagadders

Bij de 11e druk

*een woord van dank aan en waardering voor
de duizenden kopers die hem waarmaakten.
Ook aan mijn neef Dis van Cauwenbergh die de zorg
voor een aantal hedendaagse foto's op zich nam.*

De auteur

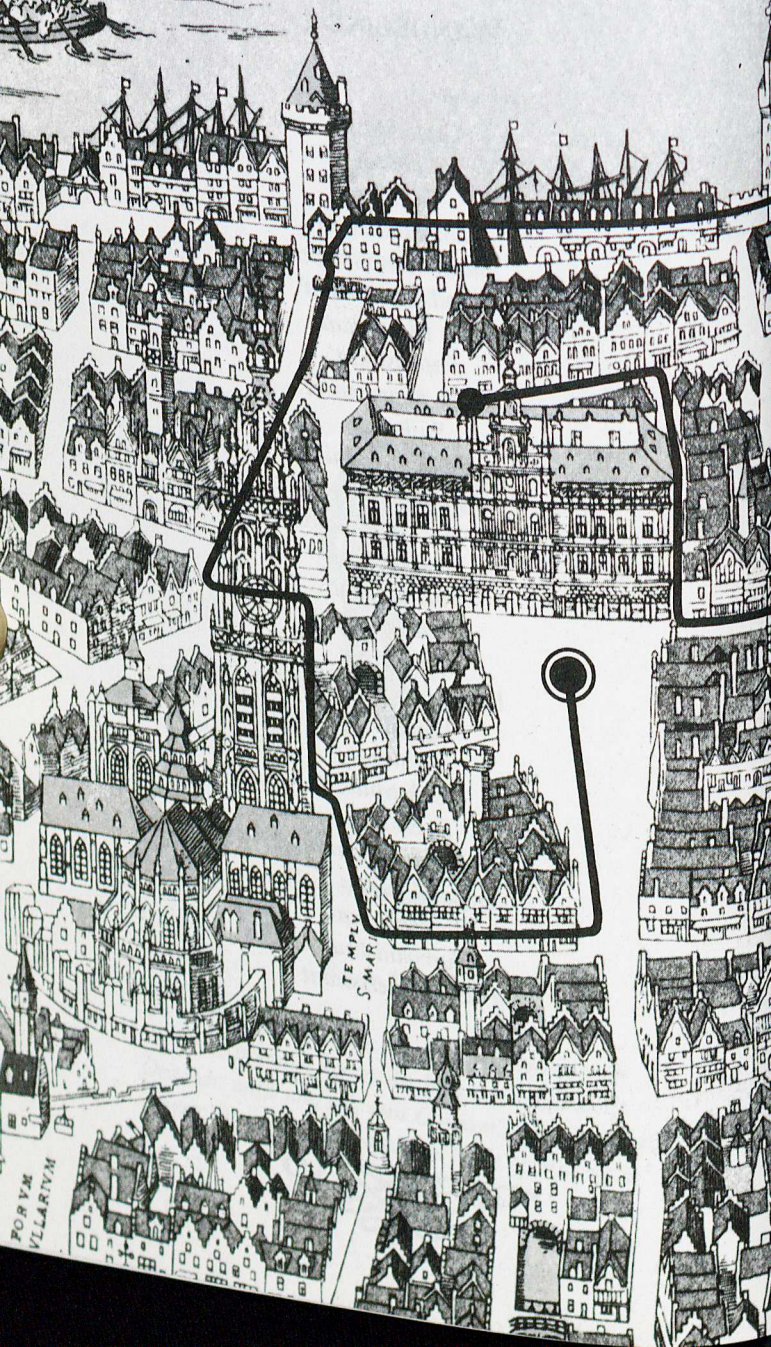
WANDELING 1

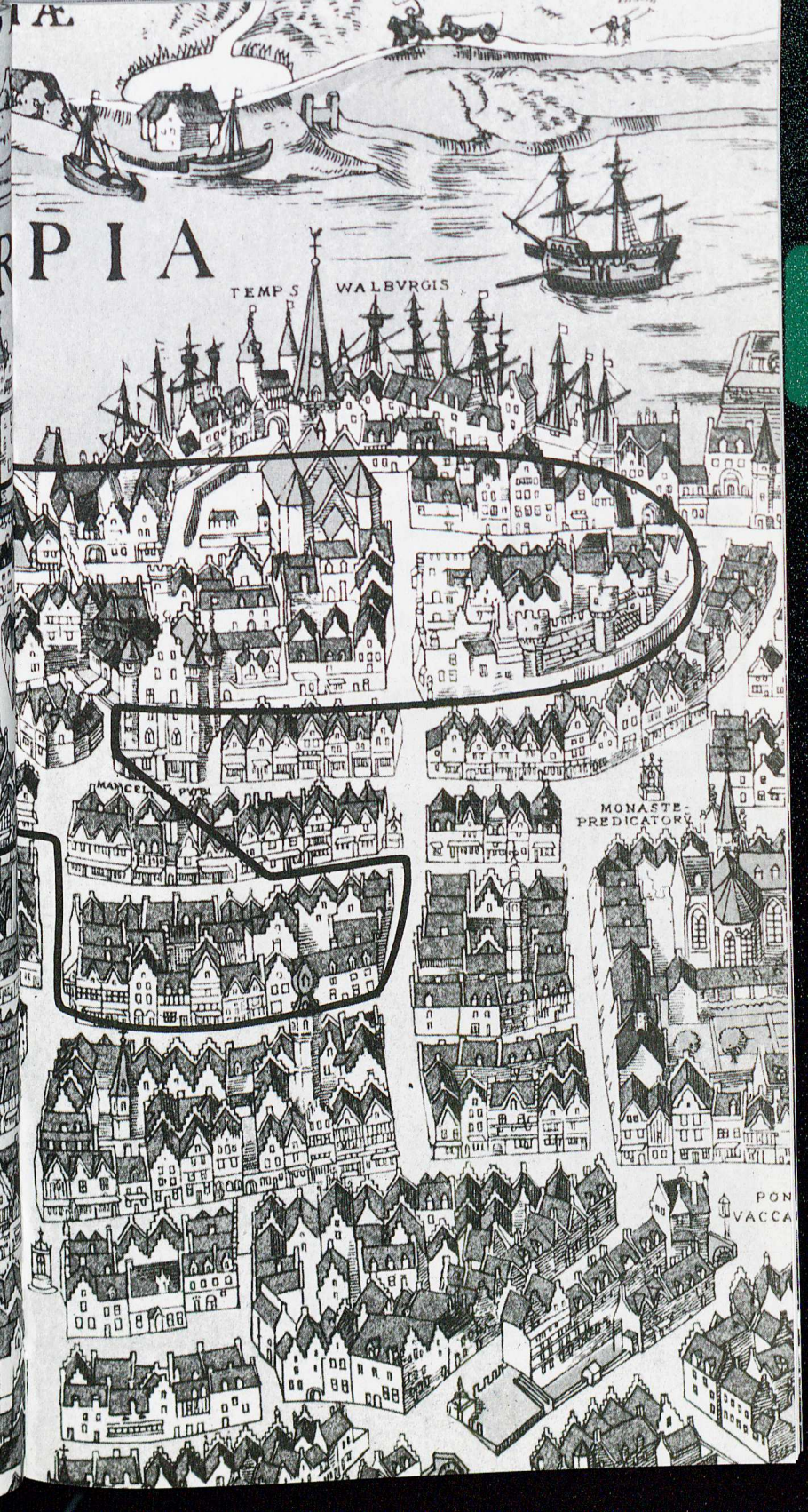
*Grote Markt
Kaasrui
Torfbrug
Lijnwaadmarkt
Blauwmoezelstraat
Handschoenmarkt
Jan Blomstraat
Papenstraat
Oude Koornmarkt
Suikerrui
Van Dijckkaai
Steenplein
Noorder Wandelterras
Jordaenskaai
Burchtgracht
Palingbrug
Repenstraat
Lange Doornikstraat
Koraalberg
Hofstraat
Zirkstraat
Stoelstraat
terug via Hofstraat
Oude Beurs
Braderijstraat
Zilvermidstraat
Gildenkamersstraat*

FLAND

ANTVER

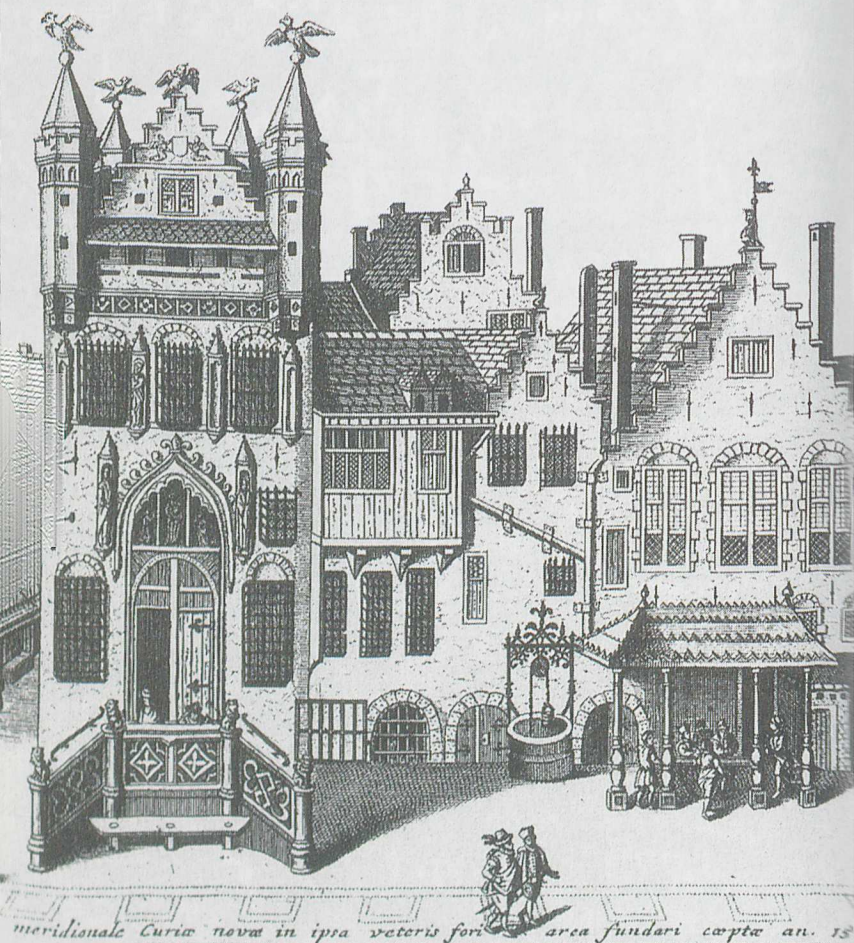
P I A

TEMP S WALBURGIS

MANCER PVT

MONAST PREDICATOR

PON VACCA

meridionale Curia nova in ipsa veteris fori area fundari coepit an. 15

1

Laten wij onze stadssafari's op de *Grote Markt* beginnen. Het is een morele verplichting want in dit oude centrum klopt het hart van Antwerpen het felst en staat er veel geschiedenis in steen geschreven.

Deze meest gefotografeerde toeristische playground vervult ook in het leven van de Sinjoor een belangrijke sociale functie.

Hij loopt er te hoop bij feestelijke gebeurtenissen – wat zijn voorouders al deden – hij drinkt er een pint, al of niet na een trouwpartij, er is een druk uitgaansleven, kortom, het is zijn dorpsplein.

Dit driehoekige plein is in zijn vorm een oud Frankisch litteken, de biest, de upstalle, bij vele Kempische dorpen nog steeds de kern. Rond deze 'gemeenteweide' bewerkten de Frankische vrijboeren hun velden en op de zijvlakken van de driehoek ontstonden de vitale diensten voor de groeiende

*Markt op de Grote Markt rond de eeuwwisseling.
Brabo is al in opbouw, hetzelfde kan niet van de linkeroever
worden gezegd.*

bevolking, de zgn. banaliteiten als de vleesbanken, later onder dak in een halle waaruit ons huidige Vleeshuis zou voortkomen; tegen de Scheldeoever de visbanken, een graan- of broodhuis en meegroeïend met de economische behoeften van de gemeenschap, een Munt, een lakenhalle, een waag.

Een gemeenschap die zich beschermd voelt binnen de ruïen, die natuurlijke waterlopen zijn, en die men vanaf de 12e eeuw aanvult met gegraven vesten. Deze wa-

tersingel loopt via de Boterrui (verdwenen), Suikerrui, Kaasrui, Jezuïetenrui, Minderbroedersrui tot de Holenvliet (Koolkaai) waar hij in de Schelde uitmondt.

Stadszegel van 1239

Daarbinnen gedijt een Castellum (sterkte) van 19 ha, dat spoedig zijn eigen stadszegel ontvangt. Van dit oude hart van Antwerpen blijft, ondanks alle ver-

grotingen, de biest, het Forum, dé centrale ontmoetingsplaats: Gemeentegrond. Men zal het, ter onderscheiding van de Kleine Markt, Grote Markt noemen. De huidige Grote Markt vormt een vrij homogeen architectonisch geheel, een dure maar mooie visitekaart van de vroege vaders, waar zij door restauratie en reconstructie proberen goed te maken wat elders in de oude stad werd verzuimd. Hierbij zij opgemerkt dat er vaak met de historische waarheid een loopje werd genomen ter wille van Walt-Disney-effect.

Het opgepoetste Stadhuis domineert het geheel. Men aarzelde niet om het vlak voor de neus van de onthutste gilden te plaatsen, want de grond was duur en de stedelijke finances penibel – een taaie constante. Daarbij moest het op de Markt verrijzen, want er was hier een lange traditie van stedelijk beheer.

De eerste Schepenen betrekken in de 13e eeuw een lokaal in het Broodhuis, gelegen waar nu het plantsoen met De Buildrager ligt aan de Suikerrui, dat in de stadsrekening van 1324 (de oudst bewaarde) Schepenhuis heet.

Aanvankelijk beoefenen de 'Scabini' alleen de rechtspraak, daarna beheren zij de gemeentelijke schatkist, stedelijke diensten en openbare werken, om tenslotte ware stadsschepenen te worden, met politiek, administratief en rechterlijk

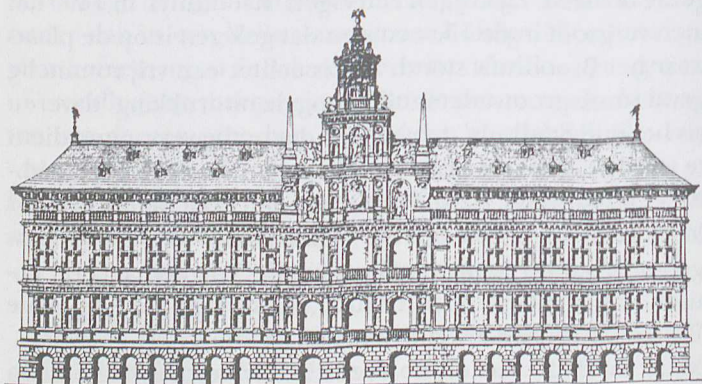
gezag bekleed. Zij krijgen een eigen 'Raedthuys' in 1406 dat men vergroot in de 15e eeuw en dat gelegen is op de plaats waar het Broodhuis stond. Het is echter een vrij rommelig geval (onze grootvaders zullen nog de uitdrukking 'daveren als het oud Stadhuis' gebruiken) dat nodig vervangen dient te worden, want de stedelijke diensten zijn eruit gegroeid. Na een brand die de zuidzijde van de Grote Markt in de as legt, heeft men een terrein beschikbaar voor een nieuw gebouw van de hand van Domien de Waghemaekere, gotisch, naar vaderlandse traditie, in de lijn van de grote Brabantse huizen als in Brussel en in Leuven.

Maar in 1542 worden de reeds bewerkte bouwmaterialen gebruikt om bressen in de onvoltooide stadsmuren te dichtten die de aanval van Gelderse huurbenden onder Maarten van Rossem moeten weerstaan.

Het handeldrijvende, expansieve, maar weinig krijgshaftige Antwerpen had nooit veel belangstelling voor militaire zaken. Er zal nooit een gotisch stadhuis gebouwd worden, want het humanistische Antwerpen, op het hoogtepunt van zijn Gouden Eeuw, ervaart de zuiderse renaissancewind en de gotiek is passé. De burgemeesters Jan van Schoonhoven en Niklaas Rockox de oude zijn de promotors van een renaissancepaleis en geven in 1560 opdracht aan een commissie van tien beeldhouwers, schilders en architecten, o.w. de voornaamsten Scarini en du Foy, om in de nieuwe stijl te bouwen.

De Antwerpenaar Cornelis Floris de Vriendt, telg van een beroemd kunstenaarsgeslacht, krijgt de algemene leiding van het werk en uit het samenspel van noordelijk en zuidelijk temperament ontstaat precies vier jaar later – 27 februari 1565 – een Stadhuis waarin zowel de traditie van de middeleeuwen als de nieuwe vormtaal aanwezig zijn. Dit trotse monumentale gebouw van goed gebalanceerde proporties met zijn slanke obeliskken, rondbogige openingen en nissen, met een risaliet bekleed met een klassieke orde-architectuur, zal school maken en in de kunstgeschiedenis als Florisstijl een plaats van waarde krijgen.

De financiering is een probleem, want al worden de fundamenten in goedkope Boomse, Rupelmondse en Hollandse kareelsteen gebouwd en worden voor de binnenmuren gruis en schoongemaakt materiaal van afbraak gebruikt, voor alles wat 'in 't zicht is' komen er edele materialen: rode steen uit

*Stadhuis, niet gotisch, niet renaissance.
Als Florisstijl zal het school maken.*

Duitsland (Dortmund, Münster) en uit het stadje Limburg aan de rand van de Voerstreek, blauwe steen uit Dinant, kolommen en balustraden uit Reims, marmer uit de Pyreneeën. De vrijgekomen grond van het gesloopte oude Stadhuis wordt verkocht en op de benedenverdieping van het nieuwe voorziet men 45 winkels (de huidige deuren) om te verhuren. Antwerpen heeft zijn eerste boetiekgalerij. De open binnenplaats zal als arsenaal voor de stadsartillerie dienen.

Voor de versiering van de gevel koos men symbolen waaraan men vanouds gehecht was. Een interessante bron voor de kennis van de stedelijke geschiedenis. Op de spits van de middenrisaliet, een campanile die aan de torens van de gotische raadhuisen herinnert, prijkt de adelaar. Hij kijkt naar de keizerstad Aken, zetel van het Heilige Roomse Keizerrijk van de Duitse Natie waarvan Antwerpen vanaf 963 een grensbescherming, een markgraafschap was. Ook aan de uitkanten van het dak bevestigen koperen adelaars dit feit.

De madonna is een paradox, maar er had er reeds een op het oude stadhuis gestaan. Nochtans was voor Floris' schepping een Brabobeeld voorzien, een Romeinse held die in een nis werd geplaatst.

Dit strookte echter niet met de opvattingen van de jezuiten die, in de sfeer van de Contrareformatie, ook maar even aan beeldenstormerij deden en Brabo in 1587 vervingen door een lievrouwbeeld van Philips de Vos voor de som van

655 gulden. Men merkt dat het iets te groot uitvalt voor Brabo's nis.

Beter geproportioneerd zijn de dames Justitia (zonder blinddoek!) en Prudentia die de twee hoofddeugden, wijsheid en rechtvaardigheid, van de magistraat moeten belichamen.

Links de Brabantse Leeuw, wapen van het oude hertogdom waarvan Antwerpen de nationale haven was. In het midden het wapen van Filips II, de heersende vorst van dat ogenblik, die ons Alva op het lijf zal sturen. Uiterst rechts dat van het markgraafschap, d.w.z. bovenaan de keizerlijke adelaar, daaronder het blazoën van de stad.

Twaalf jaar na de voltooiing steken de oproerige Spaanse soldateska het stadhuis, dat het laatste bastion was van de stadsverdediging tijdens de Spaanse Furie, in brand. Het vuur vernielt een deel van de noordkant van de Markt en de Braderijstraat. Van het stadhuis blijven alleen de buitenmuren over. Het protestantse bestuur onder Oranje en Marnix zorgt voor herstel. Ook zij zien in de eerste plaats de psychologische betekenis van het stadhuis.

Wanneer Antwerpen capituleert voor Farnese in 1585, zijn de voornaamste herstellingen aan de buitenkant gebeurd. De Franse revolutionairen zuiveren in 1794 grondig de stadhuisinventaris van de smetten van het ancien régime, roven alles wat waarde heeft en maken een vreugdevuur van de stoffering op de Meir.

Het stadhuis wordt 'Mairie' met een 'Bureau de l'état civil' en een 'Salle des mariages': de gedirigeerde verfransing viert eens te meer hoogtij.

Tijdens het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden herstelt burgemeester Van Ertborn een deel van de oude tradities en laat in 1824 een monumentale schoorsteen, meesterwerk van Pieter Coecke van Aalst (1502-1550), uit het huis De Moelnere (oud conservatorium, St.-Jacobsmarkt), toenmalige Marechausseekazerne, naar de Ammanscamere, of Kabinet van de burgemeester, overbrengen (zie wandeling 4).

In 1858 wordt er zowel van binnen als van buiten grondig opgeknapt – ook administratief gebeurt er heel wat. De stadsbibliotheek verhuist naar de Sodaliteit (Conscienceplein), de gerechtelijke diensten naar het oude Bisschoppelijk Paleis (Provinciaal Hotel, Schoenmarkt), het Stadsarchief (zo jammerlijk gehavend tijdens de Spaanse Furie) wordt elders in het gebouw nieuw geïnstalleerd. De aldus vrijgekomen

ruimten worden heringericht, de open binnenplaats wordt overkoepeld en van een staatsietrap voorzien. Baron Henry Leys, winnaar Prijs van Rome en plaatselijke grootheid van het ogenblik is de voornaamste decorateur. Het Stadhuis zoals wij het vandaag kennen, krijgt zijn definitieve vorm rond de eeuwwisseling.

Beroemde burgemeesters zullen er regeren: Antoon van Stralen, Marnix van Sint-Aldegonde, Niklaas Rockox, Leopold de Wael, Jan van Rijswijck, Frans van Cauwelaert, Camille Huysmans, Lode Craeybeckx.

Het volk zal het tegen vreemde overheersers verdedigen of het er stormenderhand van bevrijden.

Richten wij onze blikken op een ernstige concurrent van het Stadhuis als toeristische attractie: Brabo! Bekostigd door een patriottisch Antwerpenaar (Legaat Nottebohm).

Zijn schepper Jef Lambeaux maakte er een spectaculaire blikvanger van waaraan gidsen (door het publiek geanimeerd) zoveel oratorisch kruit verschieten dat er voor het Stadhuis niet veel meer overblijft.

Hij heeft nog drie broers in Antwerpen. Eén op de putkevie van Quinten Metsijs (Handschoenmarkt), één boven op het Loodswezengebouw, één op een huis aan de Cogels-Osylei, alle drie afgebeeld in Romeinse krijgsuitrusting.

Onze blote, bronzen Brabo verdient speciale aandacht: hij

Bevrijder Brabo nog gloed-nieuw met het huizenblok naast het Stadhuis intact.

*Brabo
oprichting
(aug. 1887).*

heeft namelijk, buiten de handkapperij, héél wat te vertellen.

Hij groeide uit een ingewikkeld weefpatroon van legenden waarin zowel klassieke elementen (Hector, Priamus, Julius Caesar) als de middeleeuwse Lotharingse zwaanriddersage vertegenwoordigd zijn. Het Middelhoogduitse gedicht *Lohengrin* dat de verhalen van de zwaanridder én de Graal verbindt, zal Wagner tot de gelijknamige opera inspireren. Een 15e-eeuws auteur, Willem van Berchem uit Nijmegen, verklaart de naam Antwerpen als Handwerpen en maakt de Romein Silvijs Brabo (Brabant) tot replek van de zwaanridder. Hij laat hem de toleisende reus Druwoen Antigoon verslaan waardoor het land tussen Rijn en Schelde vrij zal worden en Brabant heten. De oude Antwerpse bekommernis om de vertolde Schelde, enige uitgang naar zee, open te houden, komt hier eveneens tot uiting. Daarom zal de Brabofontein op dezelfde plaats staan waar men de vrijheidsboom placht te planten.

Vrijheidsboom, die na het vertrek van de 'bevrijders' fluks wordt omgehakt. Hij wordt herplant in 1832, vervangen in 1834 om in 1882, ziek en zuchtig, het veld te ruimen en een intellectueel bestaan te gaan slijten als de schrijftafel van de burgemeester.

In het begin van de 16e eeuw ontdekt men in Antwerpen walvisfossielen. Men is ervan overtuigd een schouderblad en ribben van de reus te hebben gevonden: '... ziet ge wel dat het waar is'. Zij worden triomfantelijk in het Stadhuis opgehan-

Vrijheidsboom, door het volk niet altijd in die betekenis aanvaard.

gen, waar Dürer ze komt bekijken tijdens zijn verblijf in de Scheldestad (vandaag – de fossielen – opgeborgen in het Volkskundig Museum).

De glorie van de Grote Markt zijn de gilde- en ambachtshuizen. Vooral het gesloten blok van de noordkant is een uitstekend voorbeeld van niet altijd geslaagde reconstructie. Wij danken dit grotendeels aan de burgerzin van de heren Kreglinger, aangekomen vanuit Karlsruhe vóór 1795 en trotse bezitters van handelsregisternummer 1: 'Der vaadren kunst lag hier bedekt en sliep tot ik haar heb gewekt, nu glanst en lacht zij weer vol pracht, tot heil van ons en 't nageslacht!' Bij valavond maken zij de indruk van een reusachtig decor. De gilden, bekrompen en protectionistisch – men zal het in Brugge té laat ondervinden – zijn bezwaarlijk met de hedendaagse vakbonden te vergelijken. Zij hebben in Antwerpen nooit de belangrijke rol gespeeld die zij b.v. in de Vlaamse steden vervulden. Reusachtige belforten worden er in de Brabantse steden niet opgericht. Hun huizen op onze Markt weerspiegelen echter de praal en belangrijkheid waarmee ze zich graag omringden.

Ons oudste is het Lakengilde (1302) met eigen rechtspraak en een stevige controle over diverse beroepen.

De ambachten zijn bescheidener, de armere broers. De geprivilegieerden hebben evenwel toch een politieke vinger in de pap van het stadsbestuur als lid van de Brede Raad. Van een apart statuut genieten de Naties, maar dit is een zuiver Antwerps fenomeen. Alle ambachten hebben hun patroonheilige die zij met een eigen altaar in de kerken vereren.

Sukerrui

10	Den Struys
9	
8	
7	PASSEMENTIERS De Swaen
6	KOLVENIERS De Half mane
5	Den Witten Schilt
4	SCHIPPERS De Lelie of De Vier Winden
3	OUDE HANDBOOG Valkenborg
2	VISVERKOPERS De Roose Henegaauw
1	JONGE VOETBOOG De Witte Leeuw De Keerse

Stadhuys

Graderijstraat

8	
10	Hercules
12	
14	De Gulden Cam
16	De Gulden Beer
18	Het Gulden Peert
20	De Gulden Winkel
22	De Fortuyn
24	Groote Mont toe

Grote Markt

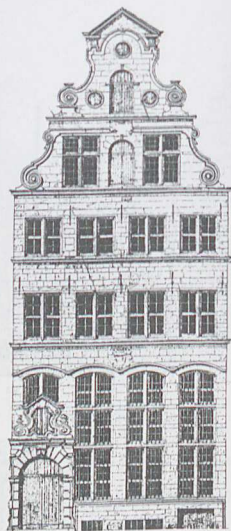
3	De Witte Engel
5	KUIPERS De Gulden Mouw (St.-Matthias)
7	OUDE VOETBOOG Pand van Spanjen (St.-Joris)
9	JONGE HANDBOOG De Spiegel (St.-Sebastiaan)
11	MEERSENIERS De Zwarte Arend
13	SCHERMERS De Pauw/De Vos De Gulden Hamer of Den Bonten Mantel

wisselstraat

30		32		34	
			Gulden-berch (valk)		
			(schip)		
			De Volaert of De Keyser		
			LAKENBEREIDERS De Gulden Balans		
			HUIDEVETTERS, later Timmerlieden (1644) Rodenborg		
			Den Witten Ketel		
			De Cleyen Wolvinne		
			De Groote Wolvinne		

15	De Groote Luypaert (gev. De Trouw)
17	De Regenboge (heraut)
19	De Meersman (meersman)
21	SMEDEN Den Beer
23	De Scheminkel
25	Het Wapenschild
27	De Kemel

*Brouwerij 'De Trouw',
een gelukte transplantatie*

Zoals wij op onze verdere tochten zullen zien, bouwen velen zelfs eigen kapellen en onderhouden zij rusthuizen voor hun leden (Bontwerkers, Meerseniërs).

Nemen wij nu enkele Gilde- en Ambachtshuizen onder de loep. Vooraf zij opgemerkt dat er weinig oorspronkelijke bij zijn. In vele gevallen koos men gebouwen uit andere stadswijken als model. Dit geldt vooral voor de reconstructie vanaf 1947. Bijgaande schets verduidelijkt de ligging en vermeldt hun oude pittoreske namen.

Nr. 5. 'De Gulden Mouw' werd gekocht in 1427 door de Kuipers. Zij leverden o.a. de vleeskuipen voor de beenhouwers uit de buurt (vgl. Vleeshuis-Kuipersstraat). In 1579 wordt het herbouwd na de verwoesting door de Spaanse Furie, wat, zoals reeds gezegd, voor vrijwel het hele blok geldt. Pas in de 17e eeuw komt het beeld van patroon St.-Matthias op de spits. Vanaf 1777 gaat het bergaf en moeten de Kuipers hun huis verhuren aan particulieren, van verkoop is echter geen sprake. Let op de Antwerpse beslag- en wortelmotieven.

Nr. 7. 'Het Pand van Spanje alias 'Sint Joris'. Werd door eminenter heren bewoond: De Oude Voetboog of Sint-Jorisgilde, een burgerwacht bekleed met politiebevoegdheden – voorloper van de Gard-Civik. Wij zullen hen opnieuw ontmoeten aan de Schuttersvelden (Schuttershofstraat). Hun

schuttersfeesten zijn legendarisch en in onze gewesten nog niet uitgestorven.

Het Sint-Jorisgilde komt aan de Grote Markt in 1443, herbouwt zijn pand vanaf 1585 en blijft er tot in 1794. Het huis strekt zich uit tot aan de Oude Beurs, dient ook als vergaderplaats en feestlokaal voor het vermaarde kunstenaarsgilde Sint-Lucas en is zelfs van 1670 tot 1710 een muziekacademie met opera- en toneelvoorstellingen, georganiseerd door de aalmoezeniers van de armenzorg met caritatief doel. Het Sint-Jorisbeeld is een moderne replik van de hand van Jef Lambeaux.

Nr. 9. Huis 'De Spiegel' wordt in 1620 eigendom van een ander gewapend gilde: De Jonge Handboog of Ghebrokene Pese. De met pijlen doorboorde Sint-Sebastiaan is hun patroon. Over het huis 'De Spiegel', dat ook tot aan de Oude Beurs reikt, later meer.

In zijn huidige vorm een monument van lokale neogotiek.

Nr. 11. 'De Zwarte Arend' herbergde sinds 1529 de Meerse-
niers – een allegaartje van een heleboel bedrijven en stien
w.o. kruideniers, hoedenmakers, handschoenmakers, tin-
nenpotmakers, loodgieters, kortom wat wij vandaag midden-
standers zouden noemen. Zij resideren reeds aan de Markt
sinds 1452 en wel in 'De Groote Luypaert' (nr. 15) waarvan
de gevel een kopie is van de voormalige brouwerij 'De
Trouw' uit de Nieuwstad (Adriaan Brouwerstraat). 'Den
Arent' wordt reeds vermeld in 1387. Dat op deze plaats het
Bureau voor Toerisme werd ingeplant, was een daad die
getuigt van gezond verstand.

Nr. 13. Bestaat uit de panden 'De Pauw' en 'De Vos' en uit
'De Gulden Hamer' of 'Den Bonten Mantel'. Hier huizen
vanaf 1514 de Schermers, bijzonder krijgslustige heren, en
reeds in 1437 de meer constructieve Timmerlieden.

Zij verhuizen naar de overkant en belanden later in de
Hoogstraat.

'De Vos' was een bekend liberaal politiek lokaal in de 19e
eeuw.

Het zuidelijk blok van de Grote Markt is minder homogeen.
Ook hier nog een authentieke gevel bij het huis 'Grooten
Mont toe' (Café Noord) waarvan oningewijden (en dat zijn
er héél wat) vinden dat het nu eindelijk ook eens gerestau-
reerd zou moeten worden '... in den ouden stijl'.

Welnu, het betreft hier een jeugdwerk van onze onvolprezen

bouwmeester Jan Pieter van Bourscheit (1699-1768) die wij nog vaker zullen ontmoeten.

Huis 'Grooten Mont toe', what's in a name? Onze stadsklerk Jan van Boendale noteerde reeds in de 14e eeuw over zijn Antwerpenaren dat zij zo goed van de tongriem gesneden waren.

Nr. 12 is de laatste aanwinst. Ook hier diende een elders bestaande woning als model en inspireerde de architect zich op tekeningen en schilderijen.

Raadplegen wij nog even ons plannetje.

Nr. 38. 'De Gulden Balans' (1615), een prachtige laat-renais-sancegevel, was het hoofdkwartier van de Lakenbereiders. Zoals we reeds konden vaststellen, vroege Grote-Marktbewo-ners (Lakenhalle). Zij vertegenwoordigen een waaier van beroepen: wevers, volders, droogscheerders, uitsnijders of drapeniers, lakenmeters, ververs. Grote meneren, want de hele 14e en 15e eeuw door is de lakenbewerking en -handel Antwerpens eerste industrie. Talrijke toponiemen herinne-ren nog aan hun activiteit. Op elk stuk open terrein stonden hun droogramen opgesteld.

Nr. 40. 'Rodenborg' wordt door de Huidevetters opgericht in 1644. De prachtige en merkwaardige barokke dwarsgevel is onze derde authentieke gevel waarop de Grote Markt boogt (samen met de nrs. 24 en 38); rijk is de oogst dus niet. Dit pand zal ook later, zoals al vermeld, tot verblijf van de Schrijnwerkers dienen, wat uit de bas-reliëfs met tonelen uit het gildeleven blijkt. De huidevetters organiseren ook de leertouwers, bontwerkers, schoenmakers. Een belangrijk ambacht waarvoor de Stad reeds vroeg de stapelrechten van aluin (basisprodukt voor het looien) opeist. In de huidige Huidevettersstraat waren hun vetterijen en sedert 1418 een godshuis met kapel voor hun leden (waar nu boekhandel Veritas is). Het werd recent deskundig gerestaureerd.

Vermelden wij nog het huis 'Het Wapenschild' (nr. 25), oorspronkelijk gelegen aan de zuidzijde van de Meir, gere-construeerd naar een schilderij uit 1673 in opdracht van het Gemeentekrediet van België, dat aldus ook zijn huisje bij-droeg. Op de plaats waar zich thans 'Het Wapenschild' bevindt, stond eertijds een bekende herberg, 'De gulden Boom', waarvan reeds sprake in het mirakelspel 'Mariken van Nieuweghen' (1518). En nr. 29, een model van heden-tijdse invularchitectuur, opgericht dankzij het legaat Uyten-

broeck ten behoeve van het Stouwersgilde.

Nog een laatste constatering.

Het afbranden van een deel van de Grote Markt tijdens de Spaanse Furie (1576) heeft het voordeel gehad, dat de gotische gildehuizen werden heropgebouwd door een van de grote inluiers van de renaissance: Hans Vredeman de Vries (1529-1606) die onder het calvinistisch bewind als stedelijk vestingbouwkundige fungeerde. Hij introduceerde op een gotisch stramien een nieuwe vormtaal. Resultaat: een eigen Zuidnederlandse ornamentstijl die grote invloed zou uitoefenen in het buitenland.

De 19e-eeuwse restauratie heeft dit gelukkig gerespecteerd (zie vooral nrs. 5 en 7).

Maar kom, uw gids staat hier al geruime tijd op te snijden over 'zijn' Grote Markt, 'zijn' Stadhuis, 'zijn' Gildehuizen (een risico dat u loopt met Antwerpse gidsen), sta toe dat hij zichzelf onderbreekt en met het eigenlijke wandelen begint. We lopen in de richting van de *Kaasrui*, zo prachtig afgezoomd door de Rubensiaanse barokgevel van de Sint-Caroluskerk en haar campanile.

Wij zagen reeds dat de Kaasrui tot de eerste omheining behoorde van vóór 1200. Eens heette zij Verversrui, tot de blauwververs in de 16e eeuw hun bezigheden verlegden naar een ander stadsdeel (Verversrui). De eigenlijke rui werd overwelfd in 1830. Merk op gevel nr. 44 de gedenkplaat 'Geboortehuis van Jef Lambeaux 1852-1908' op, wij ontmoeten de man nog. Niet te vergeten het geboortehuis van Alice Nahon (nr. 58), de gevoelige dichteres die zo veel meisjes-harten sneller deed kloppen (1896-1933) en Anna Bijns.

Aan de linkerhand de van gemotoriseerd verkeer bevrijde en 'betrapte' Schoenmakersstraat, in de 15e eeuw Warmoesstraat geheten. Hier werden inderdaad al zeer vroeg groenten verhandeld (denk aan de oorspronkelijke landbouwbetekenis van het Forum). Men noemde ze ook Suvelsteghe wat dan weer in verband staat met de Kaasmarkt (rui). De vele schoenmakers woonachtig in de Suvelsteghe zijn sinds de tweede helft van de 16e eeuw verantwoordelijk voor de huidige benaming.

Hoe ontstaat een straatnaam ?

Waarom verandert hij ?

Hoe oud is hij ?

Wat betekent hij ?

Vragen die opduiken en niet altijd naar tevredenheid opgelost kunnen worden. De volksmond bepaalde tot aan de 18e eeuw zelf de namen.

De centraliserende Franse administratie verklaarde zich alleen bevoegd en schiep door verkeerde vertalingen en veranderingen een groteske warboel. Hun vernederlandsing is een programmapunt van de Vlaamse Beweging die op haar beurt soms verkeerd uit het Frans vertaalt: vgl. Cammerstraat (Cammer is brouwer) – Rue des Peignes wordt Kammenstraat).

Ons interesseert niet alleen de hedendaagse naam, want, zoals uit het Schoenmakersstraatje blijkt, het is toch prettig naar vroegere benamingen te verwijzen.

Uwaandacht voor het voormalige Metsershuis, eertijds kamer van het Vier Gekroondenambacht (naar hun vier patroons), Kaasrui 2 en 4. Bemerkt de verweerde gevelsteen die aan hen herinnert.

De voorgevel dateert waarschijnlijk nog van rond 1530, Brabants-gotische 'zand- en baksteenstijl', het driehoekige fronton en classiciserende kroonlijst daarentegen zijn 18e-eeuws. De 'steenbiclaren' (steenhouwers), 'cautsieders' (kasseiers), schalie- en ticheldekkers, en metsers – reeds in 1399 als ambacht vermeld – zouden ontzet opkijken, mochten zij vernemen dat hun 20e-eeuwse stadsgenoten dit huis verkeerdelijk voor de ambtswoning van de beul aanzien.

Ook nr. 7, dat verschillende namen droeg: 'Oudt Brandenborch', 'Groot Brandenborch', 'De Drye Schildekens' en 'Het Gulden Hooft', heeft een bekoorlijke voorgevel. Bemerkt op de eerste dakverdieping het typisch Antwerpse 'drielicht', d.w.z. een luikgat geflankeerd door twee 'lichtopeningen' of raampjes.

Een stijlvol oud-Antwerps woonhuis, in stand gehouden door gezond particulier initiatief.

Wij draaien rechts in de *Torfsbrug*, op de hoek een prachtige lichtarm met madonna (O.L.V. op de Tromp), duidelijk teken dat hier een brug is geweest, waar een reeks schoongemaakte gevels aangenaam opvalt. Er bestond in de 19e eeuw een rage tot bepleisteren en witverven, nu is er een strekking om ze weer vrij te maken. Hopen wij dat deze trend voortgaat en dit particulier initiatief aanstekelijk mag werken. Nr. 3 'De Gulden Roos' anno 1730. Nr. 4 'Coevoet', let op de gevelsteen (1663). Turf was dé brandstof bij uitstek van de

middeleeuwen tot de 18e eeuw. Luchtbezoedeling is beslist geen uitvinding van onze tijd. Het turfdragersambacht had hier in 1517 een huis bij de Nieuwe Brug, Onzelievevrouwebrug, Noordbrug, over de rui, waar de turfschepen aanlegden. De turf werd hier verkocht of aan de armen uitgedeeld, dus Torfbrug.

In de 19e eeuw werd er ook op de naburige *Lijnwaadmarkt* brandhout aan de man gebracht, de traditie werkt wel lang door, al kreeg ze haar naam van de wekelijkse linnenmarkt die er gehouden werd.

Haar autovrij maken betekende hier voorwaarden tot nieuw leven scheppen, getuige hiervan de tegen de kerk aanleunende herbergen 'Het Vermoeide Model' en 'den Angelot' met bizarre maar leuk ogende interieurs met prettige zitjes en een niet onaardig aanbod aan versnaperingen en voedsel. Aan de overkant 'Het Elfde Gebod', de triomf van de bondieuserie.

Voorheen Klein Kerkhof of 'jegens OLV Kerckhoff achter den choor'. Antwerpen heeft een dertigtal marktnamen bewaard. Er waren lokale en internationale markten, de foren (jaarbeurzen).

Rond de Kathedraal zijn er een groot aantal geconcentreerd omdat de heren van het Kapittel aan het verhuren van hun gronden een behoorlijke stuiver verdienden. Zo treffen wij ook nog huizen aan die aan 'Papen' toehoorden. Hoek Torfbrug-Lijnwaadmarkt, huis 'Het Paradijs'.

Nr. 9 in laatstgenoemde straat heet 'Stove'; het bevat nog een aardige binnenplaats en een restant van de oude uitkijktoren.

De *Blauwmoezelstraat*, waarlangs wij onze wandeling vervolgen, kende men in de 13e eeuw alleen als 'Onder den Toren' of 'Waaigat'.

Eén van de huizen die tegen de kerk aanleunden en samen met een hele reeks in de vorige eeuw werd gesloopt, heette 'De Blauwe Moezel' naar de moesel of musette met blauwe kraag door de Kapittelheren over de schouder gedragen.

Huis nr. 4, 'Bellaart' of 'Bellapoort' in de volksmond, heeft een fraai binnenplaatsje met nog enkele architectonische fragmenten uit zijn bouwjaar 1579. Laat hier op zomeravonden de beiaardklanken op u neerddwarrelen en geniet onder het galerijtje van het gezicht op de toren – nergens méér reus dan hier.